

85-GODIŠNJICA ARHIVA SRBIJE

Svaka obljetnica u nas više se ne prima kao nešto što se obavezno mora proslaviti, točnije rečeno — što treba pošto-poto obilježiti. Zbog toga — odmah u početku — treba naglasiti da upozoravanje na jednu godišnjicu u SR Srbiji ima za cilj da naglasi značenje događaja koji se zbio na prijelomu stoljeća i nije imao samo prigodni značaj; baš obratno: na početku najburnijega vijeka u višetisućljetnom hodu čovječanstva Srbija je krenula u organiziranu zaštitu rukopisne, točnije rečeno arhivske baštine naroda i narodnosti tadašnjega teritorija Kraljevine Srbije. Tada je, naime, osnovana Državna arhiva Srbije. Time je započeto razdoblje u kulturnom i naučnom životu Srbije jedinstveno u tom dijelu jugoslavenskih zemalja. Međutim, nastojanje da se u Srbiji formira arhiv potječe od Društva srbske slovesnosti još iz 1846. godine. No, tek je 1898. god. Narodna skupština Kraljevine Srbije Zakonom o Državnoj arhivi u Beogradu omogućila 1900. god. početak rada sadašnjeg Arhiva Srbije (sve do 1926, kada je osnovana Državna arhiva u Novom Sadu, jedina je arhivska institucija općeg tipa na području koje danas pokriva SR Srbija). »Knjaževska kancelarija« i »Popečiteljstvo inostranih dela« bili su prvi fondovi novoosnovane Državne arhive. Između dva svjetska rata ta ustanova brinula se i o građi centralnih organa Kraljevine SHS odnosno Jugoslavije. Treba naglasiti da je 1928. upravo za Arhiv podignuta zgrada, ali i to da su oba svjetska oružana sukoba nanijela znatne štete Arhivu Srbije jer je okupator — jednostavno — opljačkao dio njegovih spremišta. Štoviše, za vrijeme posljednjeg rata, Arhiv je bio iseljen iz zgrade i njegov rad onemogućen. Njegov rad je obnovljen 1944, pa do 1947. obavlja i poslove centralnog jugoslavenskog arhiva. God. 1948. osnovano je još 16 arhivskih centara i to u Beogradu, Valjevu, Vranju, Zaječaru, Kragujevcu, Kruševcu, Leskovcu, Nišu, Novom Pazaru, Pirotu, Požarevcu, Prokuplju, Svetozarevu, Titovu Užicu, Čačku i Šapcu. Danas — pored Arhiva Srbije — u SR Srbiji (bez AP Kosova i AP Vojvodine) djeluje 15 historijskih regionalnih arhiva i jedan općinski. S Arhivom Srbije se integrirao Zadružni arhiv (1963) i Arhiv Instituta za historiju radničkog pokreta Srbije (1969). God. 1961. Državna arhiva NRS postaje republički, a 1967. i matični republički arhiv. God. 1958. osniva svoj Informativni centar. Od 1953. pri Arhivu djeluje poseban Tečaj za arhivske radnike. God. 1975. Predsjednik Republike odlikovao je Arhiv Srbije s Ordenom zasluga za narod sa zlatnom zvezdom.

Činjenica jeste da su pobjedonosni završetak NOR-a i socijalističke revolucije bitno utjecali na razvoj arhivske službe cijele Srbije, pa tako i na Arhiv Srbije kao njezin integralni dio. Od 1945. god. do danas stvorena je široka arhivska mreža koju u SRS sačinjavaju Arhiv SR Srbije u Beogradu, pokrajnin-

ski arhivi socijalističkih autonomnih pokrajina Kosova i Vojvodine u Prištini i Sremskim Karlovcima. U svemu tome plodnom razvoju vrlo značajnu ulogu imao je upravo Arhiv Srbije, a tako i u osnivanju Društva arhivskih radnika SRS (1954) i njegovu daljem radu, zatim u radu Arhivskog veća pri Arhivu Srbije (1967) odnosno Arhivskog veća SRS (1974). Sâm Arhiv Srbije, »pored funkcije zaštite arhivske građe centralnih državnih organa, ustanova, organizacija i drugih institucija Kraljevine Srbije, nekih institucija od šireg društvenog značaja iz vremena Kraljevine Jugoslavije, centralnih institucija kvislinške vlade u Srbiji za vreme okupacije 1941—1944, republičkih institucija socijalističkog perioda (republički organi vlasti, uprave, društveno-političke, društvene radne i druge organizacije) i zaštite arhivske građe građevinskih pravnih lica i pojedinaca čija je delatnost od značaja za Republiku, obavlja i poslove na stručno-metodološkom razvoju i unapređenju arhivske delatnosti u Srbiji«.

Arhiv Srbije danas štiti građu raznih centralnih organa, institucija i organizacija nekadašnje Kneževine pa Kraljevine Srbije, zatim neprijateljsko — kvislinške »vlade« Srbije u periodu od 1941. do 1944, pa republičkih tijela iz poslijeratnog, samoupravno-socijalističkog perioda kao i ostavštine izuzetno značajnih ličnosti. Na taj način Arhiv Srbije je prikupio preko 800 fondova i blizu 50 zbirki, čija se građa proteže na oko 8.500 dužinskih metara. Velik dio ove građe je sređen, dostupan je istraživačima i drugim interesentima, a izrađena su i razna pomagala — vodič, pregled fondova građe i zbirki, sumarni i analitički inventari, zbirke regesta, itd. Dio arhivske građe je i objavljen, a dio je prezentiran i preko izložbi i to ne samo u našoj zemlji već i u inozemstvu; na taj način postiže se i svojevrsna zaštita građe jer se njenim publiciranjem ona ne mora više koristiti u izvornom obliku, njenim ediranjem Arhiv Srbije ispunjava i visoku znanstvenu funkciju, a izložbene manifestacije imaju i ne samo edukativnu već i značajnu popularizatorsku funkciju i Arhiva i arhivske službe u cjelini. Arhiv Srbije koordinira razvoj arhivske službe u SRS, a brine se i o republičkim arhivskim interesima u inozemstvu; od toga najpoznatija je općejugoslavenska akcija za vraćanje arhivalija odnesenih u Austriju, pa je u suradnji sa stručnjacima iz beogradskog Istorijskog instituta i Filozofskog fakulteta u Arhiv stigao vrijedan materijal (npr., o prvome srpskom ustanku, o timočkoj buni, o Skerliću i drugim društvenim i znanstvenim radnicima, itd.). Radnici Arhiva Srbije njeguju vrlo dobru suradnju s arhivskim radnicima Jugoslavije, s historičarima i drugim kulturnim i naučnim radnicima, te su poznati i priznati i znanstveni i stručni radnici; dovoljno je istaknuti samo dva primjera — do nedavno je sadašnja direktorica Mirjana Dajić bila predsjednica Saveza arhivskih radnika Jugoslavije, sekretar Arhiva Radomir Jeumović je dugogodišnji sekretar Saveza, a to značajno udruženje niz godina ima sjedište i koristi gostoprimstvo upravo Arhiva Srbije; ovdje je i sjedište redakcije »Arhivista«, glasila toga Saveza. Taj arhiv veliku pažnju pridaje i naknadnom stručnom obrazovanju arhivskih radnika SRS, vrlo su uspješni njegovi tečajevi za arhivske radnike koji su korisno osposobili niz radnika i iz drugih krajeva Jugoslavije. Danas je Arhiv smješten u reprezentativnoj palači u Karnegijevoj ulici i u Železniku. U Arhivu, jasno, djeluju i razni samoupravni i društvenopolitički organi. Arhiv Srbije je proteklo plansko razdoblje (1981—1986) završio s nizom uspješnih rezultata, od kojih navodimo samo nekoliko primjera. Pored nadzora nad više stotina registratura republičkoga značenja, evidentirane su još 42 registrature, a izlučeno blizu 6.600 dužinskih metara bezvrijednog materijala. Ko-

rišćeno je 160.000 predmeta iz arhivskih spremišta, 10.278 kutija građe, 36.636 fascikala, primljeno blizu 800 dužinskih metara građe, istražen materijal za preko 1.600 molbi građana, itd. Sređena je i obrađena građa u nekoliko tisuća kutija, te uređeno 3.550 unutrašnjih spisa. Isto tako, izrađeno je preko 500 jedinica sumarnog inventara, blizu 22.000 jedinica analitičkog inventara, oko 100.000 odrednica registara i 50 povijesnih bilježaka arhivskih fondova. Privlačeno je više vrlo vrijednih ostavština — M. Pupina, D. Lapčevića i dr. Istraživano je u zemlji ali i u inozemstvu — u Francuskoj, Velikoj Britaniji, Italiji, Holandiji, SSSR-u, Bugarskoj, Grčkoj, Švedskoj, Španjolskoj i Poljskoj te u obje Njemačke. Konzervirana je i restaurirana građa, a vođena je briga i o zaštiti nekih specijalnih arhiva i arhivskih zbirki (kao, npr., manastira Hilandar u Grčkoj, te srpskih crkvenih opština u Sent Andreji u Mađarskoj i u Trstu). Vrijedi upozoriti na to, da je realiziran i značajan izdavački pothvat, i to u suradnji s Arhivom Makedonije — izvori iz Arhiva Srbije objavljuvani su u višetomnom nizu »Građa za istoriju makedonskog naroda«. Priređen je niz izložaba, održana su i razna programska predavanja, preko stotinu polaznika završilo je šestomjesečne arhivske tečajeve, dobiveno je i oko 1.500.000 mikrosnimaka građe iz Austrije, aktivan je Centar za informacije i biblioteka, sudjelovalo se u objavljivanju ili pripremanju za objavljivanje vodiča više arhiva, presudno se učestvovalo u radu Saveza arhivskih radnika Jugoslavije i Saveza društava arhivskih radnika SRS te pri osnivanju Savjeta za koordinaciju rada u arhivima SFRJ. Naravno, ovo nije sve iz protekle petogodišnje aktivnosti Arhiva Srbije, ali dovoljno je da se razumije kako se obiman plan u vrlo složenim privrednim uvjetima — u kojima se razvijala naša zemlja u proteklom petogodištu (o čemu ne treba posebno govoriti!) — ipak ostvarivao vrlo velikim trudom radnika Arhiva Srbije. A napore će trebati ulagati i dalje, što je vidljivo i iz predloženog programa rada za iduće petogodište, od 1986. do 1990. godine.

Arhiv Srbije ušao je u drugu polovinu devetoga decenija kao izuzetno uspješna institucija u oblasti kulture i znanosti ne samo SR Srbije već i SFR Jugoslavije u cjelini, a njegov rad zapažen je i u međunarodnim razmjerima. Poželjno je i potrebno da nastavi s takvim radom te da s novim radnim uspjesima dočeka i 90-godišnjicu.

Petar Strčić